

‘‘DİRSE HAN OĞLU BOĞAÇ HAN DESTANI’’NDAKİ BAZI MOTİFLER:

Tabiat, At, Kırk, Ak ve Kara, Su

Orhan GÜDEK¹

*‘‘Serin serin tan yelleri estiğinde
Sakallı boza çalan çayır kuşu öttüğünde
Sakalı uzun müezzin ezan okuduğunda
Büyük cins atlar sahibini görüp homurdandığında
Akli karalı seçilen çağda
Göğsü güzel koca dağlara gün vurunca
Bey yiğitlerin, kahramanların birbirine koyulduğu çağda’’²*

Destanlar tarihe ışık tutarlar. Türklerin en eski geçmişine dair tarihi bilgileri, yaşama biçimlerini, gelenek ve göreneklerini, duyuş, düşünüş ve hayatı algılayış şekillerini, hülasa Türkleri millet yapan vasıfların hepsini destanlar sayesinde anlayabilmekteyiz.

Bu anlamda Türk destanlarındaki müşterek karakteristik motiflerin tespit edilmesinin, bize, atalarımızın hayatı ve eşyayı algılayış biçimleri ile ilgili bilgiler vermesinin yanında bugünkü davranış biçimlerimizi de anlamak adına tarihi bir arka plan oluşturacağı aşikârdır.

XV. Asrın ikinci yarısından sonra kaleme alındığı bilinen ‘‘Kitab-ı Dede Korkut Ala Lisan-ı Taife-i Oğuzan’’ adlı on iki hikâyeden oluşan eser, gerek içeriğindeki zenginlik, gerekse kapsadığı coğrafi alanın genişliği bakımından Türk’ün geçmişine ışık tutan, destanlar döneminin en mühim ürünüdür.

Bu makalede Dede Korkut Kitabı’nın ilk hikâyesi olan ‘‘Dirse Han Oğlu Boğaç Han’’ destanındaki motifler incelenmek suretiyle bu motiflerin arka planındaki anlam açılımları tespit edilmeye çalışılacaktır.

‘‘Bir gün Kam Gan Oğlu Han Bayındır yerinden kalkmıştı. Şami otağını yeryüzüne diktirmişti. Alaca gölgeliği gökyüzüne yükselmişti. Bin yerde ipek halıcığı döşenmişti. Hanlar hanı Bayındır yılda bir kere ziyafet verip Oğuz beylerini misafir ederdi.’’³ Sözleriyle başlayan ‘‘Boğaç Han Destanı’’ Bayındır Han’ın tertiplelediği bu ziyafette üç otağ kurdurup; oğlu olanları ak otağa, kızı olanları kızıl otağa, oğlu kızı olmayanları ise kara otağa kondurmasıyla devam eder. Kara otağda misafir edilmek, oğlu kızı olmayan Dirse Han’ın gücüne gider; utanır. Evine gelir, karısıyla konuşur. Karısının tavsiyesi üzerine Tanrıya yalvarırlar, dua ederler; Dirse Han aç görse doyurur, çıplak görse giydirir, borçluyu borcundan kurtarır, dertliyi derdinden. Büyük bir ziyafet verir. Yaptığı iyiliklerden dolayı, bir ağzı dualının hayır duasını alırlar ve bir erkek evlatları olur.

Oğlan on beş yaşına girmesine rağmen hala adı konmamıştır. Bayındır Han bir gün bir şenlik düzenler. Şenlikte deve ile bir boğa güreştirilecektir. Hayvanlar meydana çıkarılır fakat

¹ Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Doktora Öğrencisi. orhangultenzey@gmail.com

² Prof. Dr. Muharrem Ergin, ‘‘Dede Korkut Kitabı’’, Boğaziçi Yay. İst. 1995, s. 21-22

³ A.g.e., s. 21

güreş meydanında Dirse Han'ın oğlu ve üç arkadaşının aşık oynadıkları görülür. Boğayı gören çocuklar kaçıtır fakat Dirse Han'ın oğlu kaçmaz. Boğaya yumruğunu vurur ve onu alt eder. Bu olay sonrasında Dede Korkut gelerek oğlana Boğaç ismini verir.

Dirse Han'ın kırk yiğidi vardır. Oğlu Boğaç Han tahta çıkıp beylik sahibi olunca, babasının bu kırk yiğidine pek iltifat etmez. Bu durumu çekemeyen kırk yiğit, Dirse Han ile oğlunun arasını açarlar; bir av sırasında fitne ve fesatlık ile Boğaç Han'ı babasına vurdurturlar. Avdan oğlunun dönmediğini gören anası feryad u figan eyleyerek ve yanına kırk ince kızı alarak oğlunu aramaya gider. Boğaç Han'ı yaralı bir şekilde bulur; sütünü ve dağ çiçeğini karıştırarak merhem yapar ve oğlunun yarasına sürer; onu iyileştirir.

Dirse Han, oğlunu öldü bilmektedir. Fakat kırk namert Boğaç Han'ın yaşadığını öğrenmiştir. Yaptıkları kötülük ortaya çıkarsa Dirse Han'ın kendilerini öldüreceklerinden korkarak, ondan önce davranmak düşüncesi ile Dirse Han'ı dövüp esir ederler. Bu durumu anasından haber alan Boğaç Han yanına kırk yiğidini alarak, babasını kırk namerdin elinden kurtarmaya gider. Yaptıkları cenk esnasında Dirse Han oğlunun yaşadığını öğrenir; cenk sonunda Boğaç Han, babasını kurtarır. Bayındır Han, Boğaç Han'a beylik verir, taht verir. Dede Korkut gelir ve dua eder. Destan özetle bu şekilde son bulur.

Hemen hemen bütün Türk destanlarında olduğu gibi Dirse Han Oğlu Boğaç Han Destanı'nda da "tabiat" motifinin önemli bir yer işgal ettiği görülmektedir.

Destanın hemen başında yer alan, sabahın ve zamanın tasviri sırasında söylenen deyiş, 'Serin serin tan yelleri estiğinde / Sakalı boza çalan çayır kuşu öttüğünde / Sakalı uzun müezzin ezan okuduğunda (...) / Göğsü güzel koca dağlara gün vurunca (...)'⁴ sözleriyle başlamakta ve destanın ilerleyen bölümlerinde de tekrar edilmektedir.⁵ Bu tasvirde serin esen sabah rüzgârına kuş sesleri ve ezan sesleri karışmakta, dağlara vuran güneş ışığı ile birlikte günün doğuşu anlatılmaktadır.

Oğlu Boğaç Han'ın avdan dönmediğini gören anasının ağlayarak Dirse Han'a söylediği sözlerde de tabiat unsurları yer almaktadır:

'(...) / Göğsü güzel koca dağa ava çıktın / (...) / Kuru kuru çaylara su saldım / (...) / Karşı yatan ala dağdan bir oğul uçurdunsa söyle bana / Taşkın akan koşan sudan bir oğul akıtınsa söyle bana / (...)'⁶ biçimindeki bu sözlerden acıların ifadesinde bile tabiat unsurlarından ve tasvirlerinden faydalandığı dikkati çekmektedir.

Yine Boğaç Han'ın vurulduğu Dağ olan Kazılık Dağı da 'Kışta yazda karı buzu erimeyen Kazılık Dağı'⁷ şeklinde tasvir edilmektedir. Boğaç Han'ın anasının, oğlunu yerde yatar vaziyette görüp öldü sanarak Kazılık Dağı'na karşı feryad u figan eyleyerek beddua etmesi de doğanın Türkler arasında canlı bir insan gibi algılandığının bir göstergesi sayılabilir.

'(...) / Akar senin suların Kazılık Dağı / Akar iken akmaz olsun / Biter senin otların kazılık dağı / Biter iken bitmez olsun / Koşar senin geyiklerin Kazılık Dağı / Koşar iken koşmaz olsun taş kesilsin / Ne bileyim oğul aslandan mı oldu / Yoksa kaplandan mı oldu ne bileyim oğul / (...)'⁸

Bu sözler, tehlikenin de güvenliğin de tabiatla doğrudan münasebetli olduğu gerçeğini anlatmakta ve Türklerin tarih boyunca tabiatla iç içe bir yaşam biçimi sergilediklerini ortaya koymaktadır. Nitekim oğlunun hayatta olduğunu gören ve Kazılık Dağı'nın bir suçlu olmadığını anlayan anası, kendi sütü ile Kazılık Dağı'nın bağrından toplanan dağ çiçeklerini karıştırmış ve bu sayede yapılan merhem ile oğlunu iyileştirmiştir.

⁴ A.g.e., s. 21-22

⁵ A.g.e., s. 27-28

⁶ A.g.e., s. 29-30

⁷ A.g.e., s. 30

⁸ A.g.e., s. 31

Başa gelen her türlü felaketin anlatımında tabiat unsurlarından faydalandığı hiç tereddütsüz söylenebilecek olan destanlarda, Dirse Han'ın kaçırılışı da aynı şekilde ifade edilmektedir: “Görüyor musun ay oğul neler oldu / Sarp kayalar oynamadı yer oyuldu”⁹

Destanın sonunda da Türk milletinin hayatında tabiatın ne denli mühim bir yer tuttuğu Dede Korkut'un yaptığı dua ile birlikte bir kez daha anlaşılmaktadır: “Yerli kara dağların yıkılmasın. Gölgeli büyük ağacın kesilmesin. Taşkın akan güzel suyun kurumamasın. Kanatlarının uçları kırılmasın. Koşar iken ak boz atın sendelemesin. (...)”¹⁰

Bütün bu örneklerden anlaşılmaktadır ki tabiat, Türk'ün hayatının bir parçasıdır. O, canlılığıyla birlikte hem bir felaket sebebi hem de bir yaşam kaynağı olabilmektedir. Tabiat, hayvancılık ve hareket, aileden birer fert gibidirler. Bu, tamamen Türklerin yaşama biçimleriyle ilgili bir husustur.

Mehmet Kaplan'ın bununla ilgili tespiti oldukça yerindedir: “Onlar geniş tabiatın ortasında, hayvan sürüleriyle beraber yaşarlar. Av avlarlar, kuş kuşlarlar. Aşıkpaşazade'nin tabiriyle ‘göçer evler’de, yani çadırlarda otururlar. Hayvanlarına en müsait yer neresi ise oraya konarlar. Otlaktan otlığa geçer dururlar. Onlar işte bu yaşayış tarzının mahsulleridir. Karakterlerini, hayat görüşlerini bu yaşayış tarzı, yani büyük tabiat, hayvancılık ve akıncılık tayin eder.”¹¹

Tabiatla ve doğal hayatla böylesine iç içe yaşayan Türklerin hayatında at'ın işgal ettiği yer de çok önemlidir. “At”, hemen hemen bütün Türk destanlarında kullanılagelen bir motif olma özelliğini taşımaktadır. Böylesine hızlı ve hareketli bir yaşam biçimi içerisinde at'ın yeri kuşkusuz başköşede olacaktır. Yukarıda sözü edilen ve tabiat unsurlarının yer aldığı tasvirlerde bu unsurlarla birlikte mutlaka at motifi de kullanılmaktadır: “(...) Büyük cins atlar sahibini görüp homurdandığında (...)”¹²

Verilen ziyafetlerde, şenliklerde veya adaklarda mutlaka ‘attan aygır kestirildiği’ görülmektedir: “Dirse Han dişi ehlinin sözü ile büyük bir ziyafet verdi, dilek diledi. Attan aygır, deveden erkek deve, koyundan koç kestirdi.”¹³

Boğaç Han'ın çabucak büyüdüğünü anlatmak için yapılan benzetmelerde de atların hızlı olma özelliğinden faydalanılmıştır: “At ayağı çabuk, ozan dili çevik olur. Her kemikli gelişir, kaburgalı büyür. Oğlan on beş yaşına girdi.”¹⁴

Boğaç Han'ın Boğayı alt ederek gösterdiği kahramanlık üzerine gelip dua eden Dede Korkut, oğlanın babasından isteklerini sıralarken; “(...) Boynunu uzun büyük cins at ver bu oğlana / Biner olsun hünerlidir (...)”¹⁵ demektedir.

Babası ile birlikte ava giden Boğaç Han, babasının gözüne girebilmek için avcılığı ve kılıç kullanışı yanında ne kadar iyi bir at binicisi olduğunu da babasına göstermek ister. Boğaç Han'ın; “Babam at koşturuşuma baksın kıvansın, ok atışıma baksın güvensin, kılıç çalışıma baksın sevensin”¹⁶ sözlerinden anlaşılmaktadır ki, iyi at kullanmak, iyi binici olmak Türkler arasında bir övünç ve gurur kaynağıdır.

Dirse Han'ın Boğaç Han'ı vurmasından sonra anlatılanlarda da at motifinin kullanıldığı görülmektedir: “Ok isabet etti, alca kanı fıskırdı koynu doldu, büyük cins atının boynunu kucakladı yere düştü. Dirse Han istedi ki oğlancığının üstüne gürleyip düşsün. O kırk namert bırakmadı. Atının dizginini döndürdü, yurduna gelir oldu.”¹⁷ Yaralı olan oğlanın

⁹ A.g.e., s. 33

¹⁰ A.g.e., s. 36

¹¹ Mehmet Kaplan, “Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 3” Dergâh Yay. İst. 1991 s. 50

¹² Prof. Dr. Muharrem Ergin, “Dede Korkut Kitabı”, Boğaziçi Yay. İst. 1995 s. 21, s. 28

¹³ A.g.e., s. 24

¹⁴ A.g.e., s. 24

¹⁵ A.g.e., s. 26

¹⁶ A.g.e., s. 28

¹⁷ A.g.e., s. 28

yarasının dağ çiçeği ile anasının sütünün karışımından yapılan merhem ile iyileşeceğini söyleyen Hızır da Boz atlı'dır.¹⁸

Kırk namert tarafından kaçırılan Dirse Han, oğlu olduğunu bilmeden Boğaç Han'a seslenirken; '*Boynu uzun büyük cins atlar gider ise benim gider / Senin de içinde bineğin var ise söyle bana / Savaşmadan vuruşmadan alıvereyim dön geri (...)*'¹⁹ demektedir. Bu sözler at'ın, yeri geldiğinde bir savaş sebebi olabileceğini anlatmaktadır.

Türk topluluklarında at'ın ne kadar önemli bir yer tuttuğunu ve Türk'ün hayatının ne denli vazgeçilmez bir parçası olduğunu, Ammien Marcellin adlı bir muharririn Türkler için söylediği şu sözler, özetler niteliktedir: '*Ayakta muharebe edemezler, hatta yaşayamazlardı. Küçük, çirkin, fakat şimşek gibi hızlı atlarına mihlydılar. Bu atların üzerinde meclis kurarlar, müzakere ederler, yerler, içerler, uyurlardı. Eyerlerinin yanına asılı etler ve köklerle geçinirlerdi.*'²⁰

Eski Türk toplulukları arasında olan ve izlerini bugün de gördüğümüz, bazı sayılara kutsaliyet atfetme inancı, destanlarda da önemli bir motif olma özelliğini taşımaktadır. Özellikle 'kırk sayısı' bunlar arasında en çok kullanılan ve en önde gelen motiftir. Dirse Han Oğlu Boğaç Han Destanı'nda da 'kırk' motifine sıkça rastlamaktayız.

Destanda, Dirse Han'ın kırk yiğidi vardır. Bu 'kırk yiğit', Dirse Han ile oğlu Boğaç Han'ın arasını açtıktan sonra destanda 'kırk namert' olarak tavsif edilmektedir. Dirse Han, bu kırk namert tarafından kaçırılacağı sırada onlara; '*Kırk yoldaşım aman / Tanrının birliğine yoktur güman*' biçiminde seslenmektedir. Kötülük eden bu kırk namerde karşılık, Boğaç Han'ın kendi yanında yer alan kırk yiğidi vardır. Kırk yiğit, Boğaç Han'ın babasını kurtarmak için kırk namertle cenk eder, bu bir anlamda iyilik ile kötülüğün savaşdır:

'*(...) / Benim de içinde bir akli şaşmış şuuru yitmiş ihtiyar babam var / Burakmam yok kırk namerde' dedi. Kırk yiğidine tülbent salladı, el eyledi. Kırk yiğit büyük cins atını oynattı, oğlanın etrafına toplandı. Oğlan kırk yiğidini beraberine aldı, at tepti, cenk ve savaş etti. Kiminin boynunu vurdu, kimini esir eyledi. Babasını kurtardı, çekildi geri döndü.*'²¹

Destanlarda hanların, beylerin kırk yiğidi olduğu gibi, hanımların, hatunların da yanında 'kırk ince kızı' vardır. Boğaç Han Destanı'nda da Dirse Han'ın karısının yanındaki 'kırk ince kız' onun her türlü yoldaşı ve yardımcısıdır ve Dirse Han'ın hatununun adının geçtiği birçok yerde kırk ince kızıdan da bahsedildiği görülmektedir:

'*Dirse Han'ın hatunu oğlancığının ilk avidir diye attan aygır, deveden erkek deve, koyundan koç kestirdi, Oğuz beylerine ziyafet vereyim dedi. Toparlanıp yerinden kalktı, kırk ince kızı beraberine aldı, Dirse Han'a karşı vardı.*'²²

'*Dirse Han'ın hatunu çekildi geri döndü. Dayanamadı, kırk ince kızı beraberine aldı, büyük cins ata binip oğlancığını aramaya gitti.*'²³

'*... boz atlı Hızır bana geldi, üç kere yarımı sıvazladı, bu yaradan sana ölüm yoktur, dağ çiçeği, ananın sütü sana merhemdir dedi. Böyle deyince kırk ince kız yayıldılar, dağ çiçeği topladılar.*'²⁴

'Kırk' sayısı eski Türk geleneklerinde olduğu gibi günümüz İslami anlayışında da kutsal bir yer sahibidir. Bu motifin, günümüzdeki yansımalarının arka planında eski Türk geleneklerinin yanında İslamiyet'in kendisinin de var olduğu bilinmektedir. Fakat gerek İslamiyet'te gerek en eski uygarlık ve ilkel kabilelerde ve gerekse değişik dini anlayışlarda

¹⁸ A.g.e., s. 32

¹⁹ A.g.e., s. 34

²⁰ Necip Fazıl Kısakürek, 'At'a Senfoni', b.d. Yay. İst. 1997, s. 80

²¹ Prof. Dr. Muharrem Ergin, 'Dede Korkut Kitabı', Boğaziçi Yay. İst. 1995, s. 36

²² A.g.e., s. 29

²³ A.g.e., s. 30

²⁴ A.g.e., s. 32

kırk sayısına kutsal bir özellik atfedilmesi, bu sayının insanlığın ortak kültür dönemlerinin ürünü olduğu düşüncesini doğurmaktadır. Aynı bir makalenin konusu olabilecek olan bu hususun teferruatına burada girmeyeceğiz.²⁵

Destanlardaki bir diğer önemli motif de ‘‘ak’’ ve ‘‘kara’’ motifleridir:

‘‘Kimin ki oğlu kızı yok, kara otağa kondurun, kara keçe altına döşeyin, kara koyun yahnisinden önüne getirin, yerse yesin, yemezse kalsın gitsin demişti. Oğlu olanı ak otağa, kızı olanı kızıl otağa kondurun, oğlu kızı olmayana Allah beddua etmiştir, biz de beddua ederiz, belli bilsin demiş idi.’’²⁶

‘‘(...) / Aklı karalı seçilen çağda / (...)’’²⁷

‘‘Kara bağırsarsıldı, bütün yüreği oynadı (...) / Karanlık gecede bulduğum oğul hani / (...) / Kara giyimli azgın dinli kâfirlere bir oğul aldırındı söyle bana / (...) / Kara başım kurban olsun bugün sana / (...)’’²⁸

‘‘Kara sürme gözleri kan yaş doldu. (...) / Yeleşi kara cins atına sıçrayıp bindin / (...) / Kara elbiseli dervişlere adaklar verdim’’²⁹

‘‘Kara süzme gözlerini uyku bürümüş aç artık / (...) / Kara başım kurban olsun oğul sana / (...)’’³⁰

‘‘Beri gel ak sütünü emdiğim kadınım ana / Ak bürçekli izzetli canım ana / (...)’’³¹

‘‘Gelin Dirse Han’ı tutalım, ak ellerini ardına bağlayalım, kıl sicim ak boynuna takalım, alıp kâfir ellerine yönelelim diyerek, Dirse Han’ı tuttular. Ak ellerini ardına bağladılar, kıl sicim boynuna taktılar, ak etinden kan çıkıncaya kadar dövdüler.’’³²

‘‘(...) / Ak yüzlü ela gözlü gelinler gider ise benim gider / Senin de içinde nişanlın var ise yiğit söyle bana / Savaşmadan vuruşmadan alivereyim dön geri / Aksakallı ihtiyarlar gider ise benim gider / Senin de içinde aksakallı baban var ise yiğit söyle bana / (...)’’³³

Örneklerden hareketle, kötülüğün ve kötü şeylerin temsilcisi olan ‘‘kara’’ ile iyiliğin ve iyi şeylerin temsilcisi olan ‘‘ak’’ kavramlarının Boğaç Han Destanı’nda da bu anlamlarıyla kullanıldığını görmekteyiz. Destanın başından sonuna kadar hemen hemen tüm olumsuz unsurların ‘‘kara’’ kelimesi ile, olumlu unsurların ise ‘‘ak’’ kelimesi ile vasıflandırıldığına şahit olmaktayız. Bunun yanı sıra kara ve ak kelimelerinin renk anlamıyla da kullanıldığını ancak böyle olsalar bile kelimelerin yine de anlam itibarıyla menfi ve müspet durumlarla ilintilendiğini görmekteyiz.

Destanın sonunda Dede Korkut’un ettiği duada da bir motif olarak ‘‘kara ve ak’’ kelimeleri yoğun olarak kullanılmaktadır:

‘‘Yerli kara dağların yıkılmasın. (...) Koşar iken ak boz atın sendelemesin. Vuruşunca kara çelik öz kılıcın çentilmesin. (...) Ak bürçekli ananın yeri cennet olsun. Aksakallı babanın yeri cennet olsun.’’³⁴

²⁵ Örneğin, Hz. Musa Tur-ı Sina’da Allah’ın buyruklarını kırk gün kırk gecede almıştır. Eski Ahit’te kırk sayısı insanın yaş dönemlerini gösterir. Eski Mısır’daki bir inanışa göre Firavunlar cennete girebilmek için ölümünden kırk gün sonra bir boğa ile mücadele etmek zorundadır. Nuh Tufanı’nın kırk gün süren yağmurlardan sonra oluştuğuna inanılır. V.s.

²⁶ Prof. Dr. Muharrem Ergin, ‘‘Dede Korkut Kitabı’’, Boğaziçi Yay. İst. 1995, s. 21

²⁷ A.g.e., s. 28 (İyi ile kötü’nün birbirinden ayırt edildiği çağda)

²⁸ A.g.e., s. 29-30

²⁹ A.g.e., s. 29

³⁰ A.g.e., s. 31

³¹ A.g.e., s. 32

³² A.g.e., s. 33

³³ A.g.e., s. 35

³⁴ A.g.e., s. 36

Bahaeddin Ögel, ‘Dede Korkut’ta Su ve Sular’ başlıklı yazısında³⁵ Prof. Abdulkadir İnan’ın Altay Türklerinde ve eski Türk dinleri ile inanışlarında, yer ve suların, ‘canlı birer varlık’ gibi kabul edildikleri üzerinde, sık sık durduğunu söylemektedir. Nitekim eski Türk inanışında suyun önemli bir yeri olduğunu ve suya değişik anlamların yüklendiğini adeta suyun kutsandığını ve canlı bir varlık gibi algılandığını görmekteyiz. ‘Su’ motifi, eski Türk destanlarında, Dede Korkut Hikâyelerinde ve dolayısıyla da Dirse Han Oğlu Boğaç Han Destanı’nda da yer almaktadır.

Su motifinin yer aldığı ‘...akan duru suların haber geçer, çapraz yatan Ala Dağ’dan haber aşar, hanlar hanı Bayındır’a haber varır...’³⁶ Sözü, suyun bir haber ileticisi olabileceğini anlatmaktadır. Zira Dede Korkut Kitabı’nda yer alan diğer destanlarda da bunun örneğini görmekteyiz. Örneğin, ‘Salur Kazan, kaybolan ordu’sunun, yani aile ile çevresinin haberini, akarsulardan soruyordu. Ona göre ‘su, Hak Ta’ala’nın yüzünü, cemalini görmüştür’. Bundan dolayı, onun bir şeyler bilmesi gereklidir. Gerçi sudan bir cevap alamamıştır. Ancak bununla en eski Türk geleneklerini, İslamiyet ile benzeştirmiş ve kaynaştırmıştır.’³⁷

Dirse Han’ın karısının bir evlat sahibi olabilmek için adaklar adayıp, ‘kuru kuru çaylara su saldım’³⁸ demesi de yine suyun kutsal addedilmesinin bir göstergesidir.

Oğlu Boğaç Han’ı av dönüşü göremeyen anasının, Dirse Han’a yalvarırcasına sorduğu sorular arasında oğlunun ölüm sebebinin taşkın sular olup olmadığı vardır: ‘(...) / Taşkın akan koşan sudan bir oğul akıtınsa söyle bana / (...)’³⁹

Oğlunu dağda yaralı bir vaziyette bulan anasının Kazılık Dağı’na bedduası ‘(...) / Akar senin suların Kazılık dağı / Akar iken akmaz olsun / (...)’⁴⁰ biçimindedir.

Beddualarda ‘su’ motifine rastlanıldığı gibi, hayatın kaynağı ve kutsal olma özelliklerini taşıyan ‘su’yun dualarda da yer aldığı görülmektedir: ‘Dua edeyim hanım: Yerli kara dağların yıkılmasın. Gölgeyi büyük ağacın kesilmesin. Taşkın akan güzel suyun kurumasin.’⁴¹

Buraya kadar Dirse Han Oğlu Boğaç Han Destanı’nda yer alan, ‘Tabiat’, ‘At’, ‘Kırk’, ‘Ak ve Kara’ ile ‘Su’ motifleri incelenmiş ve anlam özellikleri tesbit edilmeye çalışılmıştır.

Bu vesileyle ‘Dirse Han Oğlu Boğaç Han Destanı’yla ilgili olması bakımından, Oğuz Han ile babası arasındaki anlaşmazlık ile Dirse Han ile oğlu Boğaç Han arasındaki anlaşmazlığa dikkati çeken Mehmet Kaplan’ın konuyla ilgili tespitlerindeki bazı yanlışlıklara da değineceğiz.

Mehmet Kaplan, ‘Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar 3’⁴² adlı kitabında, Oğuz Han ile Babası arasındaki anlaşmazlığa değindikten sonra sözü Dirse Han ile Boğaç Han’a ve Freud’un ‘ödip kompleksi’ kavramına getirmektedir:

‘Burada Freud’un Ödip kompleksini hatırlatan bir durum vardır. Din ve cinsiyetle ilgili bir anlaşmazlık yüzünden oğul babasını öldürmüş ve onun yerine geçmiştir. Dede Korkut Kitabı’nda Dirse Han da oğlu Boğaç’ı ‘annesini ile sohbet etti’ diye bir savaş esnasında öldürmeye kalkar. Boğaç’ı ölümden annesi kurtarır.’⁴³

³⁵ Bahaeddin Ögel, ‘Türk Mitolojisi’ Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ank. 2002, c. II, s. 342

³⁶ Prof. Dr. Muharrem Ergin, ‘Dede Korkut Kitabı’, Boğaziçi Yay. İst. 1995, s. 27

³⁷ Bahaeddin Ögel, ‘Türk Mitolojisi’ Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ank. 2002, c. II, s. 342–343

³⁸ Prof. Dr. Muharrem Ergin, ‘Dede Korkut Kitabı’, Boğaziçi Yay. İst. 1995, s. 29

³⁹ A.g.e., s. 30

⁴⁰ A.g.e., s. 31

⁴¹ A.g.e., s. 36

⁴² Mehmet Kaplan, ‘Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 3’ Dergâh Yay. İst. 1991

⁴³ A.g.e., s. 22

Gerek Freud'un ödip kompleksi kavramının anlaşılması, gerek Boğaç Han'ın '‘annesiyle sohbet etmesi’' yüzünden babası tarafından öldürülmeye kalkışılması ve gerekse Boğaç Han'ın öldürülmeye kalkışılmasının bir savaş sırasında olduğu tespiti, Mehmet Kaplan tarafından bizce yanlış anlaşılmıştır.

Öncelikle, Mehmet Kaplan'ın da kaynak olarak gösterdiği Muharrem Ergin'in '‘Dede Korkut Kitabı’'nda Boğaç Han'ın babası tarafından öldürülmeye kalkışılması bir savaş esnasında değil, bir av esnasındadır. '‘Oğlandır ne bilsin, geyiği kovalıyordu, getiriyordu, babasının önünde vuruyordu. Babam at koşturuşuma baksın kıvansın, ok atışıma baksın güvensin, Kılıç çalışıma baksın sevin sin diyordu. (...) Oğlan geyiği kovalarken babasının önünden gelip gidiyordu. Dirse Han Korkut sinirli sert yayını eline aldı. Üzen giye kalkıp yayını kuvvetle çekti, doğrultup attı, oğlanı iki küreğinin arasından vurup çaktı, yıktı.’'’⁴⁴

Freud'un, ödip kompleksi adını verdiği kavram, özetle, kız çocukların babayı annesinden, erkek çocukların ise anneyi babasından kıskanmalarından kaynaklanan cinsel içerikli bir tez olup, çocukların ilerleyen yaşlarda bu durumla baş edebilmek için bilinçaltılarından gelen baskılara karşı koyma isteklerinden doğan çatışmaların bir takım davranışlar olarak ortaya çıkmasının bir sonucudur. Tam bu noktada Mehmet Kaplan'ın Dirse Han ve Boğaç Han'la ilgili olarak, ödip kompleksi söz konusu etmesi, kavramın temelden yanlış anlaşıldığını göstermektedir. Çünkü burada ödip kompleksini söz konusu edeceksek eğer, Boğaç Han'ın babası Dirse Han'ı öldürmeye kalkışması gerekirdi. Babasının, oğlunu öldürmeye kalkışması ise Freud'un bu teziyle alakası olmayan bir davranıştır.

Bizce Dirse Han'ın Boğaç Han'ı öldürmeye kalkışmasının sebebi, destan okunduğunda gayet açık bir biçimde anlaşılmaktadır. Dirse Han'ın, oğlunu öldürmek üzere harekete geçmesinin sebebini kırk namerdin baba oğul arasında çıkardığı dedikodulara aramak lazımdır. Nitekim bu fitne ve dedikoduların tamamı, Boğaç Han'ın Oğuz boyları arasındaki hiyerarşik yapıyı bozmaya çalışmasıyla, töreye karşı gelmesiyle, babasını, atasını, gelenek ve göreneklerini hiçe saymasıyla alakalıdır. Bu noktada '‘anası ile sohbet etti’' ifadesi, Boğaç Han'ın bunları yaparken annesi ile de işbirliği içerisinde olup babasını hiçe saydığını anlatmaktadır. Söz konusu bölüm şu şekildedir:

'‘Vardı bu kırk yiğidin yirmisi bir yana, yirmisi de bir yana oldu. Önce yirmisi vardı, Dirse Han'a şu haberi getirdi, der: Görüyor musun Dirse Han neler oldu, murada maksuda ermesin, senin oğlun kötü çıktı hayırsız çıktı, kırk yiğidini yanına aldı, kudretli Oğuz'un üstüne yürüyüş etti, nerede güzel ortaya çıktı ise çekip aldı, aksakallı ihtiyarın ağzına sövdü, ak bürçekli kadının sütünü çekti, akan duru sular dan haber geçer, çapraz yatan Ala Dağ'dan haber aşar, hanlar hanı Bayındır'a haber varır, Dirse Han'ın oğlu böyle görülmemiş şey yapmış derler, gezdiğinden öldüğün daha iyi olur. Bayındır Han seni çağırır, sana müthiş gazap eyler, böyle oğul senin nene gerek, böyle oğul olmaktan olmamak daha iyidir, öldürsene dediler. Dirse Han varın getirin, öldüreyim, dedi.

Böyle deyince hanım, o namertlerin yirmisi daha çıka geldi ve bir dedikodu onlar da getirdiler. Der: Kalkarak Dirse Han senin oğlun yerinden doğruldu, göğsü güzel koca dağa ava çıktı, sen var iken av avladı kuş kuşladı, anasının yanına alıp geldi, al şarabın keskininden aldı içti, anası ile sohbet eyledi, babasına kast eyledi, senin oğlun kötü çıktı hayırsız çıktı, çapraz yatan Ala Dağ'dan haber geçer, hanlar hanı Bayındır'a haber varır, Dirse Han'ın oğlu böyle görülmemiş şey yapmış derler, seni çağırırlar, Bayındır Han'ın katında sana gazap olur, böyle oğul nene gerek, öldürsene dediler. Dirse Han der: Varın getirin öldüreyim, böyle oğul bana gerekmez, dedi.’'’⁴⁵

⁴⁴ Prof. Dr. Muharrem Ergin, '‘Dede Korkut Kitabı’', Boğaziçi Yay. İst. 1995, s. 28

⁴⁵ A.g.e., s.26-27

Yayın Künyesi: Orhan Güdek, ‘‘Dirse Han Oğlu Boğaç Han Destanı’ndaki Bazı Motifler’’, Folklor, Halkbilim Dergisi, Cilt 6, Sayı 65, 2007, (Makale)